

## Recensies

D. P. Blok, e.a., ed., *Laag-Nederland. Historisch-geografische bijdragen betreffende Laag-Nederland ten afscheid aangeboden aan dr. M. K. Elisabeth Gottschalk* (Amsterdam: Koninklijk Nederlands aardrijkskundig genootschap, 1977, 120 blz., f17,50).

*Het Geografisch tijdschrift* van het Koninklijk Nederlands aardrijkskundig genootschap, nieuwe reeks, XI (1977) nr. 5 heeft op een niet alledaagse wijze aandacht besteed aan het afscheid van de Universiteit van Amsterdam van de historisch-geografe mevrouw M. K. Elisabeth Gottschalk. Het is namelijk tevens de haar ten afscheid aangeboden bundel met bijdragen van leerlingen en vakgenoten. Deze bundel is getiteld: *Historisch-geografische bijdragen betreffende Laag-Nederland* en is samengesteld onder de redactie van de naamkundige D. P. Blok, de archivaris M. P. van Buijtenen, de rechtshistoricus H. van der Linden en de historisch- en sociaal-geografen G. J. Borger en M. W. Heslinga.

In de eerste bijdrage: 'Anton Albert Beekman en de vaderlandse aardrijkskunde in het laatst van de negentiende eeuw' wil M. W. Heslinga een bijdrage leveren aan een biografie van de historisch-geograaf Beekman (1854-1947). Hij besteedt aandacht aan enkele geschriften van Beekman uit de jaren tachtig (vooral *Nederland als polderland*) en de invloed die deze hebben gehad op de geografie. Daarnaast tevens aan twee vakgenoten die in dezelfde tijd aandacht aan de geografische ontwikkelingen van Nederland hebben besteed, R. Schuiling en H. Blink.

Door C. Dekker wordt vervolgens een institutionele bijdrage geleverd in zijn artikel over 'De vorming van aartsdiakonaten in het diocees Utrecht in de tweede helft van de 11e en het eerste kwart van de 12e eeuw'. Aan de hand van in hoofdzaak laat-middeleeuwse bronnen probeert Dekker de totstandkoming vast te stellen van de lappendeken van de aartsdiakonale territoria en van de grenzen die tot in de zestiende eeuw de indeling van het bisdom Utrecht hebben bepaald. Het gaat daarbij om het uit handen geven door de bisschop in de loop van de elfde eeuw van de bevoegdheden van de kerkelijke rechts- en bestuursmacht ('*bannus episcopalis*'), van rechtspraak, parochiestichting en pastoorsbenoeming binnen een bepaald gebied. Sinds de elfde eeuw werden die in het bisdom Utrecht in handen gegeven van de vijf kapittelproosten, vier regionale proosten (van Tiel tot 1314, daarna Arnhem, van Emmerik, Deventer en Oldenzaal) en van twee domkanunniken. Bijzonder interessant is de aartsdiakonale inrichting in de ontginningsgebieden, tot stand gekomen in nauwe samenhang met de ontginning van die gebieden, vooral in de Hollands-Utrechtse laagvlakte.

In een derde artikel behandelt R. Rentenaar op snedige wijze 'De Nederlandse duinen in de middeleeuwse bronnen tot omstreeks 1300'. Uitgaande van historisch bronnen (vooral

'vitae') en van enkele naamkundige noties weet de schrijver het door geologen en archeologen geschetste beeld van de duinvorming langs de Nederlandse kust aan te vullen en te nuanceren.

In het volgende artikel van G. J. Borger: 'De ontwatering van het veen, een hoofdlijn in de historische nederzettingsgeografie van Nederland' zijn de duinen opnieuw van belang. Zich afvragend hoe hoog het veengebied achter de duinen van Holland en ten oosten en noorden van de Veluwe kan zijn geweest komt Borger tot interessante conclusies en veronderstellingen over de grootte en de hoogte van het water van de Almere en het ontstaan van de Zuiderzee. De conclusies zijn niet alleen van belang voor de historische nederzettingsgeografie van Nederland, maar daarnaast voor de ontwikkelingsgeschiedenis van alle Zuiderzeesteden in de middeleeuwen (Kampen, Deventer, Amsterdam, etc).

Daarna volgen twee opstellen samenhangend met het historisch streekonderzoek Woerden. Het eerste is van de hand van F. H. Horsten en H. van der Linden ('Grondeigenaars, grondgebruikers en percelering in Kattenbroek') waarin een grote bezits- en verbruikersversnippering tussen de ontginningen in de twaalfde eeuw en de zestiende eeuwse oudschildregisters en andere optekeningen wordt geconstateerd, terwijl tot 1848 weer een lichte tendens tot vergroting van het bezit te zien is. Het tweede opstel is van D. P. Blok en behandelt 'Toponymische verkenningen in het land van Woerden' op basis van in een werkcollege aan de Universiteit van Amsterdam bijeengebracht materiaal.

De overeenkomst van 31 maart 1277 tussen Floris V, de ambachtsheren van de Hollandse Alblasserwaard en de heren van oostelijk grenzende zelfstandige hoge heerlijkheden is voor P. A. Henderikx uitgangspunt voor de bestudering van 'De zorg voor de dijken in het baljuwschap Zuid-Holland en in de grensgebieden ten oosten daarvan tot het einde van de 13e eeuw'. In een interessant betoog maakt de schrijver oorspronkelijk lokaal dijkbestuur in een groot deel van het (middeleeuwse) Zuid-Holland aannemelijk en toont hij aan dat het ontstaan van bovenlokale dijkbesturen (hoogheemraadcolleges) in de jaren zeventig en tachtig van de dertiende eeuw nauw heeft samengehangen met de aanleg van grote gemene-landswerken, dammen en zijdedindijken om het water van hoger gelegen oostelijke landen te keren (Zouwedijk, Diefdijk). De bemoeienis van het landsheerlijk gezag met de totstandkoming van deze bovenlokale organisaties wordt daarbij onderstreept.

In twee korte laatste bijdragen gaat J. K. de Cock in op 'De middeleeuwse ontginningen Rijswijk en Rijswijkerbroek' en behandelt A. P. de Klerk de 'Historische geografie en ruilverkaveling. Enkele overwegingen ter bescherming van het Eemnesser kultuurlandschap'.

Door de brede opzet is het een gevarieerde bundel geworden waarmee duidelijk de diversiteit van het werkterrein van de scheidende historisch-geografe mevrouw Gottschalk op eervolle wijze wordt geprezen en de lezer veel interessants en wetenswaardigs wordt geboden.

C. L. Verkerk

P. Nijhof, ed., *Monumenten van bedrijven techniek. Industriële archeologie in Nederland* (Zutphen: Walburg Pers, 1978, 258 blz., f59,60, ISBN 90 6011 384 5).

Over het onderwerp industriële archeologie is in Nederland nog maar weinig gepubliceerd. Het onder redactie van drs. P. Nijhof samengestelde boekwerk is het eerste boek, dat zich tot een iets breder publiek richt dan het handjevol specialisten dat tot nog toe op dit terrein actief is. In tegenstelling tot België om maar niet te spreken van Engeland en de Verenigde Staten komt de industriële archeologie hier onder meer ten gevolge van organisatorische problemen even moeizaam en traag van de grond als het proces van de industrialisatie in het negentiende-eeuwse Nederland. Een publikatie als deze is dan ook welkom.